

**ВЫНІКІ АНКЕТАВАННЯ, ПРАВЕДЗЕНАГА ў МЕЖАХ
МАНІТОРЫНГУ ДЗЕЙНАСЦІ ПА ЗАХАВАННЮ
І ВЫКАРЫСТАННЮ НЕМАТЭРЫЯЛЬНЫХ
ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНЫХ КАШТОЎНАСЦЕЙ
У МУЗЕЙНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ**

Лапцёнак І. Б.,

дырэктар

*Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў
установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў»*

Каліноўская А. Т., Гумінская А. В.,

вядучыя спецыялісты аддзела

*інфармацыйна-аналітычнага забеспячэння дадатковай адукацыі дарослых
Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў
установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў»*

Уключэнне ў музейную дзейнасць вывучэння і папулярызавання нематэрыяльнай культурнай спадчыны прадугледжана Кодэксам Рэспублікі Беларусь аб культуры. Адна з артыкулаў 154 музейная дзейнасць ажыццяўляецца ў межах забеспячэння агульнадаступнасці культурных каштоўнасцей айчынай і сусветнай культуры, выкарыстання іх для эстэтычнага выхавання і культурнага развіцця грамадзян і ўключае ў сябе культурна-асветную работу і культурна-адукацыйную дзейнасць, звязаную з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі, а таксама вывучэнне, выкарыстанне і папулярызаванне нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей адпаведна профілю музея. У артыкуле 159 падкрэсліваецца важнасць місіі музея, як сацыяльнага інстытута па захаванню і папулярызаванню матэрыяльнай і нематэрыяльнай культурнай спадчыны, нацыянальных культурных традыцый, у тым ліку традыцый народных мастацкіх рамёстваў, этнакультурнага і прыроднага асяроддзя.

Канвенцыя ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны 2003 года ў паняцце «нематэрыяльная культурная спадчына», акрамя звычайных форм падачы і выяўлення, ведаў і навыкаў, уключае таксама звязаныя з імі інструменты, прадметы, артэфакты і культурныя прасторы, – прызнаныя супольнасцямі, групамі і асобнымі людзьмі ў якасці часткі іх культурнай спадчыны. Многія нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці маюць сваё

матэрыяльнае ўвасабленне, асабліва беларускія традыцыйныя рамёствы, сучасныя формы аўдыя- і відэафіксацыі звычайў і абрадаў, выканальніцкіх мастацтваў, якія дазваляюць сабраць багаты матэрыял для цікавых музейных экспазіцый і інтэрактыўных праграм. Жывы, дынамічны характар нематэрыяльнай культурнай спадчыны забяспечвае яе пастаяннае ўзнаўленне, стварэнне новых, але адпаведных старадаўнім тэхналогіям і звычайам прадметаў, матэрыялаў і інструментаў. Усё разам гэта дае багаты матэрыял для ажыццяўлення сучасных падыходаў да арганізацыі музейнай дзейнасці і прыцягнення наведвальнікаў.

Як паказаў аналіз уключэння нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў турыстычную дзейнасць, толькі палова нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей можа быць актыўна ўключана ў турыстычныя праграмы. Значная колькасць адметных праяваў традыцыйнай культурнай спадчыны – звычай і абрады, веды і ўменні, – не разлічаныя на шырокае кола наведвальнікаў. У такіх выпадках відавочная роля музеяў, асабліва краязнаўчага профілю, па адлюстраванню адметнасцей мясцовага культурнага жыцця, папулярызацыі ведаў пра сапраўдную культурную спадчыну і духоўныя каштоўнасці мясцовых супольнасцей.

Вылучаецца шэраг музеяў, якія сістэматычна займаюцца вывучэннем і творчай прэзентацыяй нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей сваёй мясцовасці. Іх дзейнасць можа служыць прыкладам выкарыстання рэсурсаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны для прыцягнення наведвальнікаў, стварэння адметнай экспазіцыйна-выставачнай прасторы і папулярызацыі нацыянальных культурных традыцый.

Адметныя праекты Брэскай вобласці.

Дзяржаўная ўстанова культуры «Мотальскі музей народнай творчасці» Іванаўскага раёна вывучае і захоўвае нематэрыяльную гісторыка-культурную каштоўнасць «Вясельная каравайная традыцыя вёскі Моталь». У пастаяннай экспазіцыі музея размешчаны экспазіцыйны комплекс, у якім прадстаўлены Мотальскае вяселле і каравайная традыцыя. Адпаведныя выстаўкі па-за межамі музея былі арганізаваны на абласных Дажынках у г. Драгічын; на святкаванні Дня горада (г. Іванава), на Міжнародным фестывалі фальклору «Мотальскія прысмакі». Наведвальнікам прапануюцца інтэрактыўныя музейныя праграмы і музейна-педагагічныя заняткі: абрады «Вясельны каравай», «Падзел караваю»; майстар-клас па вырабу кветак для вясельнага каравая; традыцыйныя святы «Трэці дзень вяселля. Апошняя вясельная вячэра», «Святыя вечары» (зімні абрадавы цыкл), «Гуканне вясны» (веснавы цыкл), «Траецкія святы» (з дзгустацыяй пірагоў і мёду), «Мотальскія пірагі» (летні абрадавы цыкл); для маленькіх наведвальнікаў створана спецыяльная праграма «У гасцях у бабулі Алень», дзе дзеці ў форме гульні вывучаюць старажытныя народныя традыцыі.

Дзяржаўная ўстанова культуры «Музей народнай творчасці “Бездзежскі фартушок”» Драгічынскага раёна актыўна працуе ў дзень правядзення вясновага абраду «Стрылка», прапануючы жыхарам і шматлікім гасцям аграгарадка наведванне музея, удзел у абрадавых карагодах, разнастайныя святочныя забавы. Таксама ладзяцца традыцыйныя музейныя святы «Гуканне вясны», «Чароўная купальская ноч» і інш.

Адметныя праекты Віцебскай вобласці.

Навукова-даследчая ўстанова культуры «Браслаўскае раённае аб'яднанне музеёў» займаецца даследаваннем нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей «Традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я», «Традыцыйная тэхналогія спіральнага пляцення», «Інсітнае (наіўнае) мастацтва Віцебшчыны». У Музеі традыцыйнай культуры частка экспазіцыі прысвечана саломапляццю і маляванкам. У 2019 г. створана выстава «Жывая спадчына», прысвечаная нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям Браслаўскага раёна. У музеях для наведвальнікаў праводзяцца практыкумы па розных тэмах: выраб маляванкі метадам штампоўкі; тэхналогія спіральнага пляцення для вырабу саламянага посуду; тэхналогія пляцення саламянага капелюша і інш.

Дзяржаўнай установай культуры «Глыбоцкі гісторыка-этнаграфічны музей» вядзецца вывучэнне сямі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў раёне: «Тэхналогія прыгатавання традыцыйнай стравы “Клёцкі з душама”», «Традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я», «Абрад “Насіць намётку” ў в. Папшычы», «Традыцыйная тэхналогія выпечкі жытняга хлеба», «Тэхналогія прыгатавання традыцыйнай стравы “Масляны баран”», «Традыцыі інсітнага (наіўнага) мастацтва Віцебшчыны», «Мастацкія практыкі саломапляцення». У музеі прадстаўлены ўзоры традыцыйнага мастацтва маляванкі – маляваныя дываны народнага майстра Беларусі Святланы Скавырка. У 2017 г. была рэалізавана мясцовая ініцыятыва «Стварэнне віртуальных падарожжаў па гісторыка-культурнай спадчыне рэгіёна» ў рамках праекта «Садзеянне развіццю на мясцовым узроўні ў Рэспубліцы Беларусь», які фінансуецца Еўрапейскім Саюзам і рэалізуецца Праграмай развіцця ААН (ПРААН). У рамках рэалізацыі ініцыятывы праведзены шэраг мерапрыемстваў: тэматычны семінар «Гісторыка-культурная спадчына Глыбошчыны», круглы стол «Без мінулага няма будучыні», этнаведчарына «Госць не госць, а гаспадару – радасць» з удзелам замежных калектываў. Адным з вынікаў рэалізацыі ініцыятывы стала стварэнне музейнага інтэрнэт-сайта «Гісторыка-культурная спадчына Глыбоцкага раёна» (<http://spadchyna.glubmusej.by/be/>), адзін з раздзелаў якога прысвечаны нематэрыяльным гісторыка-культурным

каштоўнасцям Глыбоччыны. У 2019 г. у рамках абласнога плэнэра маляваных дываноў «Райскі сад» Глыбоцкім гісторыка-этнаграфічным музеем арганізавана тэматычная выстава «Маляваныя сны». Супрацоўнікамі музея была падрыхтавана і праведзена медыялекцыя «Гісторыка-культурная спадчына рэгіёна», у якую ўключаны пытанні захавання і папулярызацыі багатай нематэрыяльнай культурнай спадчыны раёна.

Установа культуры «Мастацка-этнаграфічны музей імя Я. Н. Драздовіча» у аг. Германавічы Шаркаўшчынскага раёна вядзе вывучэнне традыцыйнага мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я. Створана экспазіцыя «Жыццё і дзейнасць Я. Драздовіча». У 2019 г. арганізавана выстава маляваных дываноў «Чароўны свет маляванак» з фондаў ДУК «Шаркаўшчынскі раённы цэнтр культуры». У 2018 г. у Шумілінскім гісторыка-краязнаўчым музеі створана выстава «Жывапісная паляна», дзе былі прадстаўлены творы мастакоў-аматараў – прадстаўнікоў наўнага мастацтва Шуміліншчыны, у 2019 г. – выстава «Золата продкаў», прысвечаная мастацкім практыкам саломалічэння. Для правядзення экскурсій з інтэрактыўнымі элементамі распрацавана і рэалізавана гульня «Збяры маляванку». Дзецям дашкольнага і школьнага ўзросту прапановаецца сабраць маляванку Я. Драздовіча, якая намалевана на 9-і кубах. Такім чынам, дзеці знаёмяцца з шасцю маляванкамі мастака.

Адметныя праекты Гомельскай вобласці.

Дзяржаўная ўстанова культуры «Веткаўскі музей стараабрадніцтва і беларускіх традыцый імя Ф. Г. Шклярава» мае багатую калекцыю ручнікоў і іншых ткацкіх вырабаў неглюбскай тэкстыльнай традыцыі, якая шырока прадстаўлена ў залах музея і яго філіяла ў Гомелі. У 2020 г. у філіяле адкрылася выстава «Як палюбіла, так і зрабіла!», прысвечаная 105-годдзю з дня нараджэння адной з вядомых неглюбскіх майстрых Марыі Паўлаўны Каўтуновай (1915–1988). У музеі распрацаваны і рэалізуюцца інтэрактыўная адукацыйныя праграмы народнай творчасці, анлайн-лекторыі, праходзяць заняткі этна-клуба «Параскева», ладзіцца летнік традыцыйнага ткацтва «Кросенцы», ажыццяўляецца праект «Стройныя суботы» па вырабу традыцыйных строяў уласнымі рукамі.

Дзяржаўная ўстанова «Лельчыцкі раённы краязнаўчы музей» на IV форуме «Музеі Беларусі» ў 2019 г. прадставіла экспазіцыю «Лясное бортніцтва Беларусі на прыкладзе Лельчыцкага раёна». Летам 2020 г. была арганізавана выстава «Лясное бортніцтва».

Дзяржаўная ўстанова «Краязнаўчы музей г. Ельска» падрыхтаваў культурна-асветную акцыю «Нашчадкам у спадчыну», у рамках міжнароднага Дня музею, у межах якой адбылося знаёмства ўдзельнікаў з песеннай творчасцю аўтэнтычнага фальклорнага гурта в. Казлы, што захоўвае нематэрыяльную

гісторыка-культурную каштоўнасць «Мясцовы песенны стыль выканання традыцыйных абрадавых і пазаабрадавых твораў».

Адметныя праекты Гродзенскай вобласці.

Установа культуры «Гудзевіцкі дзяржаўны літаратурна-краязнаўчы музей» вядзе актыўную дзейнасць па вывучэнню і захаванню тэхналогіі ткацтва падвойных дываноў, якой нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Лепшыя ўзоры дываноў прадстаўлены ў пастаяннай экспазіцыі музея. Штогод рыхтуюцца выстаўкі «Тканыя дзівосы» падчас працы летняй школы «Майстэрня падвойнага ткацтва», «Скарбы бабулінага куфра» – на мерапрыемстве «Гудзевіцкі фэст. Купальскія таямніцы», іншыя часовыя экспазіцыі.

Установа культуры «Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей» арганізуе выстаўкі, прысвечаныя нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям вобласці. Традыцыйнае белаўзорыстае ткацтва Панямоння шырока прадстаўлялася на выстаўках «Ручнікі Панямоння» (2017) і «Шляхам традыцый: беларускі ручнік» (2019). Адметным рамёствам Гродзеншчыны была прысвечана выстаўка «Жывая спадчына роднай зямлі» (2019).

Установа культуры «Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі» з'яўлялася пляцоўкай для дзвюх выставак, арганізаваных у межах праекта «Культурная спадчына па абодва бакі мяжы» Праграмы транспамяжнага супрацоўніцтва «Латвія–Літва–Беларусь 2014–2020». Выстаўкі ствараліся са збораў музея і Цэнтра культуры г. Друскінінкай (Літоўская Рэспубліка). Падчас выстаўкі «Велікоднае сугучча. Дэкартаўна-прыкладное мастацтва беларуска-літоўскага памежжа» праходзілі майстар-класы па роспісу велікодных яек, адметная традыцыя роспісу якіх захоўваецца ў Гродзенскім раёне. Выстаўка «Мастацтва Кагрініаі/Менас выцінанкі» суправаджалася правядзеннем майстар-класа па вырабу выцінанак-выбіванак (рамяство, якое на Гродзеншчыне мае статус гісторыка-культурай каштоўнасці).

У Навагрудскім гістарычна-краязнаўчым музеі Гродзенскай вобласці багата прадстаўлены мясцовыя выбіванкі ў раздзеле экспазіцыі «Сялянская хата», а майстар-класы для дзяцей і дарослых па вырабу папяровых карункаў праходзяць у межах аднайменных музейных заняткаў.

Музейна-педагагічныя заняткі «Нашчадкам у спадчыну» ў Мастоўскім дзяржаўным музеі «Лес і чалавек» знаёмяць з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі, да якіх адносяцца «Мясцовы танец “Котчынская кадрыля”», «Традыцыйная тэхналогія ткацтва падвойных дываноў». У Слоніміскім раённым краязнаўчым музеі імя І. І. Саброўскага ў музейныя заняткі «Вытокі народных традыцый», «Беларуская хата дабром багата» ўключаны веды і навыкі па прыгатаванню Паўлаўскіх караваяў і іншай каляндарна-абрадавага выпечкі.

Адметныя праекты Магілёўскай вобласці.

Дзяржаўная ўстанова культуры «Дрыбінскі раённы гісторыка-этнаграфічны музей» працягла час паспяхова дзейнічае ў напрамку вывучэння і папулярызацыі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей «Творчасць майстроў-шапавалаў» і «Традыцыйная тэхналогія пляцення лапцей», якія грунтоўна прадстаўлены ў экспазіцыі музея і служаць асновай для вялікай колькасці музейных праектаў. Штогод праходзяць разнастайныя выстаўкі: «Шапавальства – сучасны погляд», «Дрыбін – шапавальскі край», «Шапавальскі падворак», «Дрыбінскія бусавы», «Шапавальскі гасцінец», «Таямніцы і загадкі шапавалаў», «Дрыбіншчына майстравая» і інш. Распрацаваны цыкл музейна-педагагічных заняткаў: «У гасцях у дзёда Мацея», «Народныя рамёствы і промыслы Дрыбінскага раёна», «Востраў майстроў», «Лапатак з музея», «Жылі-былі два капялюшы» «Майстэрня шапавалаў». Праходзіць музейнае свята «Дзень валёнка».

Дзяржаўная ўстанова культуры «Горацкі раённы гісторыка-этнаграфічны музей» прадстаўляе багатую спадчыну мясцовых майстроў саломаяцення, арганізуе творчыя сустрэчы горацкіх майстроў з вучнямі сярэдніх школ і студэнтамі ўстановы адукацыі «Беларуская дзяржаўная сельска-гаспадарчая акадэмія». У культурна-масавых мерапрыемствах музея прымае ўдзел аўтэнтычны фальклорны ансамбль «Паршынскія зоры», які з'яўляецца носьбітам нематэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці «Спеўная традыцыя выканання хрэсьбінных і вясельных песень».

Дзяржаўная ўстанова «Круглянскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей» многа ўвагі надае забеспячэнню нагляднасці і папулярызацыі ведаў аб творчасці майстра Харкевіча А. А. па тэхналогіі вырабу драўляных музычных народных інструментаў, якой нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Шматлікія выстаўкі ў музеі адлюстроўваюць розныя бакі дзейнасці майстра і яго рамяства: «Музычныя гукі дрэва», «Майстра ўмелья рукі», «Як на дудцы заіграю...», «Драўляных спраў майстар». Серыя тэматычных выстаў «Музычных спраў майстар» прайшла па аддаленых населеных пунктах Круглянскага раёна. Аўдыторыяй праекта з'яўляюцца наведвальнікі музея, выхаванцы дашкольных і школьных агульнаадукацыйных устаноў раёна, удзельнікі клубаў «Яшчэ не вечар» і «Гутарка». Рэалізацыя праекта ўключае ў сябе: правядзенне тэматычных музейна-педагагічных заняткаў, гутарак, майстар-класаў па вырабу музычных інструментаў, вечароў-сустрэч з майстрам, выстаў майстра, выязных выстаў з установай культуры «Аўтаклуб» у маланаселеных пунктах раёна; правядзенне выязных экскурсій у майстэрні майстра Харкевіча А. А., прагляд відэафільма пра майстра; стварэнне фота-прэзентацый «Беларускія народныя інструменты». Для работы з дзіцячымі садамі актыўна выкарыстоўваецца такая форма работы

як «Музей у чамадане»: на яе аснове праводзяцца музейна-педагагічныя заняткі «Драўляныя музычныя інструменты», «Музычныя гукі дрэва». З пачаткам летніх канікул музей працуе па праекту «Музей у кожны двор», у рамках якога дзеці знаёмяцца з драўлянымі музычнымі інструментамі і спрабуюць іграць на іх.

Амаль ва ўсіх раённых музеях Магілёўскай вобласці можна пазнаёміцца з мясцовымі праявамі нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якім нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці.

Адметныя праекты Мінскай вобласці.

Дзяржаўная ўстанова «Уздзенскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей» ажыццяўляе дзейнасць па захаванню выканальніцкага майстэрства ў жанры казкавай прозы Л. М. Цыбульскай, майстэрства якой працягваецца сучаснымі апавядальнікамі. Матэрыялы пра казачніцу экспанаваліся музеем на выстаўках «На зямлі маёй блізкай і знаёмай» (2017), «Радзіма – казачны мой кут» (2018), «Мой родны кут – выток натхнення» (2019). «Зямля, дзе пачаўся твой лёс» (2020). У музеі праводзяцца мерапрыемствы з выкарыстаннем матэрыялаў па творчасці Л. М. Цыбульскай: падарожжа ў Краіну Ведаў «Школа казачных навук»; музейны занятак «З глыбіняў памяці»; майстар-клас па складанню казак і вершаў «Казачная навука»; інтэрактыўны тэатр «Хата багата»; літаратурная гульня «Ведаеш – адказвай, не ведаеш – паслухай», гісторыка-біяграфічныя экскурсіі па месцах, дзе нарадзіліся знакамітыя людзі Уздзеншчыны «Сэрцам адданыя роднай зямлі», «Ганарымся спадчынай роднага краю».

Пэўная інфармацыя пра нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці сустракаецца і ў іншых раённых музеях Міншчыны, сярод якіх Капыльскі раённы краязнаўчы музей, Старадарожскі гісторыка-этнаграфічны музей, Мядзельскі музей народнай славы, Вілейскі краязнаўчы музей, Івянецкі музей традыцыйнай культуры.

Рэалізуючы культурна-адукацыйныя праекты ў сферы нематэрыяльнай культурнай спадчыны музеі Рэспублікі Беларусь спрыяюць перадачы, актуалізацыі і захаванню спадчыны. У дзяцей і моладзі запапашваюцца веды аб традыцыйнай культуры беларусаў, неабходныя для фарміравання на іх падставе нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці. Уключэнне нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў поле музейнай дзейнасці спрыяе не толькі яе захаванню, але і ўзбагачае музеі новымі формамі культурна-адукацыйнай работы, нетыповымі выставачнымі і экспазіцыйнымі праектамі, што прыводзіць да павышэння турыстычнай атрактыўнасці як асобных музеяў, так і цэлых рэгіёнаў, павялічвае колькасць наведванняў музеяў, спрыяе эканамічнаму эфекту ад турызму, актуалізацыі нематэрыяльнай спадчыны і, у выніку, устойліваму развіццю рэгіёнаў.